

УДК 94 (477.8):502.8

Олена Гайдукевич

Івано-Франківський національний медичний університет

ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ГАЛИЧАН (20-30-ті роки ХХ ст.)

У статті проаналізовано витоки і стан розвитку природоохоронної справи в Галичині, участь Греко-Католицької Церкви в її розвитку впродовж 1920-х – 1930-х років. Автор обґрунтовує тезу, що природоохоронна діяльність ГКЦ була складовою національного відродження українців Галичини.

Ключові слова: *Греко-Католицька Церква, митрополит А. Шептицький, природоохоронна діяльність, заповідний резерват, Комісію охорони природи НТШ, український національний парк природи.*

На початку ХХ століття в складних суспільно-політичних умовах національної конфронтації з польською владою Греко-Католицька церква (ГКЦ) виступала як єдина найбільша, найвпливовіша і консолідуюча українська організація, що була виразником національного духу в Галичині. Як суто українська організація, Церква інтенсивно підтримувала національні прагнення свого народу, несла в народні маси національну ідею та ідею любові до рідної землі. В цей важкий для українців час вона розгорнула активну духовну, виховну, душпастирську, наукову, меценатську, культурну, освітню, господарську та інші види діяльності, завданням яких було виховання українців Галичини в релігійному та національному дусі [1-11].

Одним із аспектів широкогранної діяльності ГКЦ, зорієнтованої на національне відродження галичан, була, зокрема, і природоохоронна діяльність, спрямована на збереження, охорону й примноження природних багатств краю, формування екологічної і духовної культури нації, утвердження серед широкого загалу галичан патріотичних настроїв та любові до рідної землі. Питання охорони природи рідного краю, довколишніх земель та лісів, природних угідь було першочерговим завданням у полі зору митрополита Андрея Шептицького, численних священнослужителів, наукових працівників і службовців Центральної адміністрації Столових дібр Митрополії ГКЦ [12].

З давніх-давен перед людством стояла проблема охорони природи, яка з розвитком суспільно-історичних процесів стабільно поглиблювалася. Повсякденно стикаючись із негативними наслідками антропогенного впливу на навколишнє середовище, галицьке суспільство переконувалося, що охорона природи стає однією з найважливіших проблем, від розв'язання якої значною мірою залежить подальше існування людства.

Перші природоохоронні укази на теренах Галичини відомі з часів короля Ягайла. Ще в 1423 р. польський король Владислав Ягайло видав указ про охорону тварин [13]. Наступний указ короля Ягайла (1432 р.) стосувався

охорони цінних деревних порід (тиса ягідного) і лісів загалом. В указах, зокрема, стверджувалося, що з весни й до початку осені ніхто не мав права починати полювання; на порушників накладався штраф у розмірі трьох гривень [13]. Ці положення короля Ягайла були також представлені в новій редакції Першого Литовського Статуту короля Сигизмунда Першого в 1529 р., який визначав право земельного володіння в краї [13, с. 28]. Це були перші природоохоронні декрети в Карпатах. Пізніше на землях Галичини діяли прийняті в 1782 р. і 1807 р. австро-угорські універсали ощадливого використання природних угідь [14, с. 149].

На початку ХХ ст. природоохоронна справа в Галичині розвивалася досить активно, проте під егідою австрійських, а пізніше польських організацій: ініціатива заповідання цінних природних об'єктів були в руках чужоземних державних діячів та австрійських, чеських, угорських і польських науковців. У Галичині діяв австрійський лісоохоронний закон від 3 грудня 1852 р., за яким усі ліси, незалежно від форми власності, підлягали нагляду з боку державної лісової адміністрації. Переведення лісових угідь в інший вид суворо заборонялося без дозволу відповідних інституцій органів місцевої влади. У 1900 р. австрійське Міністерство землеробства видало циркуляр про заповідання природних урочищ і вікових дерев [15, арк. 54], а в 1904 р. австрійське намісництво у Львові звернулося до всіх природничих організацій Галичини й приватних осіб-землевласників із проханням подати інформацію про цінні природні об'єкти, які потребують охорони. Одним із перших на цей заклик відгукнулось Польське товариство природників імені М. Коперника, яке запропонувало організувати цілий ряд резерватів на території Галичини [16, с. 23]. Зокрема ще в 1900 р. польський краєзнавець Л. Ломницький звернув увагу на потребу охорони насаджень тиса ягідного в лісовому урочищі Княж-Двір на Коломийщині. У 1913 р. його підтримав польський ботанік В. Шафер, який описав цю ділянку тиса й розробив пропозиції щодо його охорони [16, с. 23]. На жаль, Перша світова війна завадила здійсненню даного проекту, а заповідником ця ділянка тиса ягідного стала тільки в 1922 р. [16, с. 23].

Питання охорони природи не раз обговорювалися і в Сеймі. Так, у жовтні 1910 р. депутат Бруницький, виступаючи в Сеймі, пропонував створити резерват на Чорногорі в Карпатах та оголосити заповідними інші природні ділянки Галичини. Проблема лісових резерватів у 1909, 1912 і 1913 роках, значною мірою з ініціативи науковця-лісівника В. Шафера, неодноразово обговорювалася на з'їздах польського Галицького лісового товариства, на наукових конференціях у Вищій лісовій школі у Львові, на засіданнях гуртка природодослідників при цій школі. Польський природничий журнал «Silvan» постійно публікував матеріали про охорону лісових об'єктів краю та важливість цієї справи для майбутніх поколінь [16, с. 23].

Ідею захисту пам'яток природи та цінних природних об'єктів підтримували також багаті землевласники. Так, у горах Сяну (Лемківщина)

охороняв заповідні урочища й окремі пам'ятні дерева на своїх землях польський магнат Красицький; у Тернопільському воєводстві в 1910 р. в угіддях землевласника Ф. Федоровича були створені на площі 10 га заповідні степові резервати «Любомля» й «Гостра скалка» [16, с. 23–24]. Завдяки старанням іншого польського землевласника графа Скарбека в Долинському повіті на Станиславівщині в 1907 р. на площі 54 га було створено скально-лісовий резерват «Бубнище». У 1910 р. австрійське Міністерство землеробства направило у Львівську дирекцію державних лісів циркуляр про необхідність заповідання цінних лісових урочищ, для виконання якого Дирекція звернулася за допомогою в тогочасні польські наукові товариства – Товариство природників імені М. Коперника й Галицьке лісове Товариство. Учені запропонували охорону карпатських лісів у межах масивів «Поляниця», «Татарів», «Вірчик», «Чорногора» тощо. Для обстеження даних масивів і виділення в них заповідних ділянок у Карпати літом 1914 р. виїхали польські ботаніки С. Соколовський і В. Шафер. Проте Перша світова війна не дала можливості здійснити ці плани, заповідання цінних природних ділянок та об'єктів було перервано.

Після встановлення польського окупаційного режиму в Галичині було відновлено роботи щодо охорони й збереження цінних природних об'єктів. Ідея охорони природи в краї, особливо в Карпатах, виділення територіально значних заповідних масивів міцно вкорінилася в суспільній свідомості тогочасної Польщі. В суспільстві сформувалася думка про потребу збереження решток карпатських високопродуктивних пралісів, які мають не лише важливе захисне й науково-природниче значення, але і є еталонами для раціонального ведення господарства, як зразків природних, екологічно стабільних біогеоценозів. У 1921 р. польський науковець-лісівник В. Шафер домігся від Міністерства лісів заборони використання окремих лісових ділянок на Чорногорі, яка була проголошена заповідним резерватом [16, с. 84; 17, с.254-273;]. У 1936 р. цей резерват було розширено й перетворено на Чорногорський народний парк площею 1512 га. А весь цей карпатський масив під тиском уже радянських науковців став заповідним і одержав статус Карпатського національного природного парку (КНПП) лише 31 червня 1980 р. [13, с. 34].

У 1920–1930 роках в Галичині було створено ряд інших заповідників. Так, в околицях села Ясень на Станиславівщині ще в 1919 р. у державних лісах був створений на площі 500 га резерват цінної сосни кедрової «Горган»; у 1938 р. його розширили до 1121,58 га [18, с. 41]. У 1931 р. Польська ліга охорони природи купила ділянку «Макітра» з цінною реліктовою степовою рослинністю площею 4 га біля села Островець-Покуття на Львівщині. У 1932 р. землевласник Адольф Бохенський на своїх землях у районі річки Стир біля містечка Збараж на Тернопільщині організував скельно-лісовий резерват. У 1933 р. з ініціативи польського ботаніка П. Контного широко обговорювалося питання створення заказника «Медобори» (села Куйзанці і Стриївка на Тернопільщині) [16, с. 85].

Польща мала вагому державну законодавчу базу охорони природи та виділення цінних природних територій і об'єктів. Насамперед у державі діяло рішення президента Речі Посполитої від 24 червня 1927 р. про охорону лісів, які не були власністю держави [18, с. 42]. Надалі, 13 квітня 1934 р. був прийнятий новий державний закон про пам'ятки природи в Галичині, за яким охороні підлягали такі об'єкти, як земля, ліси, печери, озера, ріки, джерела, водоспади, рослини, тварини, мінерали, що збереглися в первісному, незмінному стані, а також окремі цінні пам'ятки природи, що створюють оригінальний краєвид. За новим законом виділені природні об'єкти мали з часом стати парками природи, так званими резерватами [16, с. 85]. Новий закон 1934 року значно спрощував справу заповідання цінних природних об'єктів у державі [16, с. 85].

У 1937 р. польський учений Б. Павловський запропонував організувати 22 нових резервати в Чивчинських горах на Станиславщині, частина з яких уже була заповідними. У Горганах окремі цінні лісові ділянки охоронялися ще з 1919 р. і поступово з площі 500 га вони розширилися в 1938 р. до 1122 га [16, с. 85]. Узагалі в 1930-х рр. польські науковці-природоохоронці, крім діючого вже в Карпатах національного парку на Чорногорі, планували відкрити ще два парки – один на Поліссі, другий – Східно-Карпатський у Галичині.

Ґрунтовна законодавча основа тогочасної Польщі сприяла розвитку й поширенню природоохоронної діяльності в Галичині. Польський уряд, науковці, природоохоронці та окремі землевласники докладали значних зусиль щодо охорони природи в краї. Тут діяло багато польських природоохоронних товариств, було створено ряд заповідних державних резерватів. Охороною природи й виділенням заповідних територій у Галичині в 1920–1930-х рр. займалися як державні органи Польщі, так і численні польські наукові та громадські організації, такі як Державна рада з охорони природи Польщі, Комітет охорони природи у Львові, Польська Ліга охорони природи, відділ резерватів Інституту досліджень державних лісів, Комісія охорони природи Державного геологічного інституту тощо [16, с. 85]. Крім того, у Польщі функціонували різноманітні громадські природоохоронні краєзнавчі й природничо-наукові товариства, такі як Товариство природознавців ім. Коперника [19, 20], Товариство любителів дерев [21], Товариство вирощування крайового лісового насіння [22], Зоолого-ботанічне товариство [23], Товариство охорони тварин [24-25], Товариство опіки над рідним краєм «Лісова охорона» [27], Товариство академічної спілки природників Львівщини [26] та деякі інші. Ідею охорони природи в Карпатах активно підтримував митрополит А. Шептицький, тому вищеназвані товариства нерідко зверталися до митрополита Андрея з проханням про матеріальну підтримку та сприяння в роботі [21, 27, 28]. Однак усі ці інституції не були українськими – у своїх статутах вони чітко проголошували виділені ними цінні природоохоронні території та об'єкти власністю польської держави [19–21].

Отже, на початку ХХ ст. природоохоронна справа в Галичині розвивалася досить активно, проте під егідою австрійських, а пізніше польських природоохоронних організацій. Відповідно новостворені заповідні об'єкти ставали австрійською чи польською державною власністю. Українських природних заповідників не існувало, як і національних товариств з охорони природи. Українські науковці не могли стояти осторонь гострої проблеми охорони природи Галичини. Гуртуючись навколо свого духовного та національного лідера – ГКЦ, українські патріоти розгорнули на теренах краю широку діяльність, спрямовану на збереження довкілля й примноження цінних природних багатств Галичини. Проблема охорони природи в той час із суто екологічної перетворилася у національну [12].

В першу чергу у Львові було створено 4 липня 1934 р. при Науковому Товаристві ім. Тараса Шевченка (НТШ) постійно діючу Комісію охорони природи. Подвижниками української природоохоронної справи, членами цієї комісії в ті роки були в першу чергу члени НТШ: голова НТШ доктор Всеволод Левицький, голова Комісії охорони природи НТШ доктор Ольга Мриц, її заступник, професор Станиславівської гімназії Володимир Бригідер, голова філії Товариства «Учительська громада» в Станиславові Н. Лепкий, доцент Львівської політехніки, лісівник Андрій П'ясецький, інспектор Столових дібр УГКЦ Андрій Мельник, лісові інженери маєтності «Перегінсько» Богдан Лучаковський, Йосиф Сальц, Михайло Мартинець, Юліан та Іван Левицькі, Володимир Кисілевський, Микола Саєвич і багато інших, які прикладали чимало зусиль для виділення й становлення цінних заповідних природних об'єктів на землях Галичини, про що свідчать численні засідання комісії охорони природи НТШ, на яких активно обговорювалися чергові питання заповідання окремих цінних природних об'єктів краю [29–31].

Підтримуючи патріотичні прагнення українських науковців, практиків-фахівців, широких кіл громадськості, ГКЦ всіляко сприяла й допомагала праці українських природоохоронців. У 1920–1930-х роках вона розгорнула широку активну природоохоронну діяльність як на своїх землях, у межах своїх маєтностей, так і в цілому, на теренах Галичини [32–35]. Так, зокрема, з подачі Комісії охорони природи на землях Церкви в Карпатах, біля Осмолоди у 1934 р. був заснований перший український кедровий заповідник, у Горганах в 1938 р. – перший український національний парк природи, в приходствах Церкви охоронялися вікові дерева, в с. Осмолода завідуючим III господарським округом маєтності Церкви «Перегінсько» доктором Миколою Саєвичем був організований природничий музей Горганської Верховини, за кошти Церкви видавалася природоохоронна література тощо [12, 32–35].

Така активна природоохоронна діяльність українських патріотів при потужній фінансовій та фаховій підтримці (у маєтностях Церкви працювало багато висококваліфікованих спеціалістів-природоохоронців) ГКЦ мала неабияке значення як для національної природничої науки, так і для суспільно-громадського життя тогочасної Галичини, оскільки оберігала від

знищення в Горганах унікальної ділянки сосни кедрової європейської, створювала широкі можливості для проведення глибоких наукових досліджень високогірної території Карпат, місцевої флори та фауни, зміцнювала й розширювала наукову базу для польових досліджень українських науковців-природодослідників, популяризувала ідеї охорони природи, формувала екологічну культуру нації, служила цікавим і цінним природним об'єктом у туристично-рекреаційній зоні Карпат. Водночас сам факт відкриття українських заповідників в Карпатах у складних умовах польської державності служив елементом престижу національних прагнень науковців, утверджував серед широкого загалу галичан ідеї патріотизму, почуття гордості за рідну землю.

Отже, на початку ХХ століття Греко-католицька церква відіграла важливу роль у формуванні української національної ідеї в Східній Галичині. ГКЦ, як народна, національна церква, впродовж віків була провідником духовних, моральних, наукових, культурних і освітніх цінностей світогляду українського народу, виразником його потреб і надій. Як система цінностей любові до Бога та ближнього свого, ГКЦ своєю діяльністю несла в народні маси національну ідею, ідею любові до рідного краю та рідної землі. Охорона природи, довкілля, природних земельних, лісових та водних ресурсів, раціональне їх використання було важливим аспектом діяльності Церкви, направленим на посилення процесів національного відродження в Галичині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандрівський М.С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець ХІХ-ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец.07.00.01 «Історія України» / М.С.Бандрівський. – Львів, 2001. – 18 с.
2. Білас Я.І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11/ Львів. нац. ун-т ім. І.Франка./ Білас Я.І. – Львів, 2003. – 23 с.
3. Васьків А.Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11/ Львів.нац.ун-т ім. І.Франка./ Васьків А.Ю.– К., 1997. – 25 с.
4. Вітвицький О.І. Діяльність духовенства УГКЦ як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12/ Терноп. Акад. нар. госп-ва; О.І. Вітвицький. – К., 2004. – 18 с.
5. Войнаровський Тит. Історичні постаті Галичини. Спогади з мого життя. – Нью-Йорк, 1961. – 231 с. – Зі змісту: Адміністрація дібр Галицької Митрополії. – С. 61-62; Зарваниця – С. 62-63; Посіч – С. 64-65.
6. Гайова О. Християнські засади суспільної діяльності митрополита Андрея Шептицького / О.Гайова // Київська Церква. – 1999. – № 4. – С. 47–52.
7. Гнатишин А. Греко-католицька церква в житті українського народу. З релігійного і історико-національного становища./ Гнатишин А.,Мурович В. – Мюнхен, 1962. – 60 с
8. Гнот С.І. Добродійна діяльність греко-католицької церкви у 1921–1939 роках: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11/ Львів. нац. ун-т ім. І.Франка./ Гнот С.І. – Львів, 2003. – 23 с.

9. Єгрешій О.І. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904–1945 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника./ Єгрешій О.І. – Івано-Франківськ, 2003. - 20 с.
10. Марчук В.В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт.іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.В.Марчук. – Чернівці, 2004. – 34 с.
11. Перевезій В.О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20-30-х роках ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.О. Перевезій. – К., 1998. – 18 с.
12. Гайдукевич О.О. Природоохоронна діяльність ГКЦ в Галичині в 20-30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.О.Гайдукевич. - Івано-Франківськ, 2007.- 20 с.
13. Заповідна справа в Україні: навчальний посібник / За ред. М.Д.Гродзинського, М.П.Стеценка. – К., 2003. – 306 с.
14. Борейко В.Е. История охраны природы Украины. (X век – 1980 г.) / В.Е. Борейко – Т. 1. (X век – 1941). – Вып. 12. – К., 1997. – 304 с.
15. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 146, оп. 4, спр. 3317, 154 арк. (польск., нім., рукопис).
16. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине / В.Е. Борейко. – К: КЕКЦ, 2002. – 263 с.
17. Нестерук Ю. Історія охорони природи в Чорногорі / Ю. Нестерук // Праці НТШ. – Львів, 1999. – Т. III. – С. 254–273.
18. Історія Осмолодської пуці / Бойчук І.І., Парпан В.І. і ін.; за ред. П. Р. Третяка та В. І. Парпана. – Львів: НТШ, 1997. – 145 с.
19. ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 58, спр. 66, арк. 63-64 (польск.).
20. Там само, спр. 68, арк. 26–28.
21. Там само, спр. 2168, арк. 1–4.
22. Там само, спр. 2167, 16 арк.
23. Там само, ф. 475, оп. 1, спр. 750, арк. 7.
24. Там само, ф. 146, оп. 58, спр. 2120, 14 арк.
25. Там само, спр. 2166, 27 арк. (Польск.).
26. Там само, спр. 1568, арк.. 1-30.
27. Там само, ф. 146, оп. 25, спр. 4415, арк.. 6-10.
28. Там само, ф. 682, оп. 1, спр. 34, 16 арк.
29. Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 27, арк. 9-10.
30. Там само, спр. 47, арк. 1-56.
31. Гайдукевич О.О. Митрополит Андрей Шептицький – природоохоронний діяч Галичини / Олена Гайдукевич // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. Економічні, історичні, філософські науки. - №1 (141) січень-лютий 2016 р. – С. 35-39. Індекс DOI: 10.21847/1728 – 9343.2016.1(141).64290.
32. Там само, спр. 88, арк. 1-63.
33. Гайдукевич О.О. УГКЦ: туризм і охорона природи в Карпатах (30-ті роки ХХ ст.) / Олена Гайдукевич// Схід. Аналітично-інформаційний журнал. Економічні, історичні, філософські науки. – 2016. – № 4 (144). – С. 52-56. Індекс DOI: 10.21847/1728 – 9343.2016.4(144).77987.
34. Гайдукевич О.О. Митрополит Андрей Шептицький та перший український заповідник Карпат / Олена Гайдукевич // Canadian Scientific Journal. – 2015. – № 2. – р. 81-86.
35. Гайдукевич О.О. Перші українські заповідники УГКЦ в Горганах / Олена Гайдукевич // Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні

результати: Зб. матер. міжнародної науково-практичної конференції (14-19 березня 2016 р., м. Братислава, Словаччина). – Братислава, 2016. – С. 26-27.

Olena Gaydukevych

**NATURE CONSERVATION ACTIVITY OF GREEK-CATHOLIC CHURCH
AS A PART OF NATIONAL RENASCENCE OF UKRAINIANS IN GALICIA
(20-30's of the 20th century)**

The article analyzes the origins and state of development of the environmental affairs in Galicia, the participation of the Greek Catholic Church in its development during the 1920s-1930s. The author substantiates the thesis that the nature protection activities of the GCC were part of the national renaissance of Ukrainians in Galicia.

Keywords: *Greek Catholic Church, Metropolitan A. Sheptytskyi, nature conservation activity, Nature Conservation Commission of NTSh, Ukrainian national park of nature.*